

## Legal transactions in informative society: prospects of development

### Правочини в інформаційному суспільстві: перспективи розвитку

Iryna Davydova

#### Key words:

*transaction, electronic transaction, contract, blockchain, smart contract.*

#### Ключові слова:

*правочин, електронний правочин, договір, блокчейн, смарт-контракт.*

**Постановка проблеми.** Розвиток ринкової економіки та науково-технічний прогрес призвели до того, що правочини, які вчиняються з використанням електронних засобів зв'язку, стають повсякденним явищем у нашому житті. Переваги у вчиненні правочинів за допомогою електронних засобів зв'язку очевидні: швидкий, оперативний обмін інформацією, зручність зберігання, оброблення, відправлення документів.

З огляду на інформатизацію суспільства та формування цифрового середовища, у якому передбачається взаємодія всіх суб'єктів правовідносин, зокрема й цивільних, можна говорити про існування двох паралельних підходів: традиційного та нового (інформаційного). Наразі ми є свідками формування інформаційного, цифрового суспільства нового зразка (якості). Це стосується і правочинів: сьогодні є можливість укласти правочини як традиційним способом, так і більш оновленим – електронним, що офіційно регулюється законодавством (умови вчинення, сторони, наслідки невиконання умов тощо). Другий спосіб можна розглядати як «перехідний», що застосовується в процесі адаптації суспільства до більш прогресивного, технологічно нового способу. У світовій практиці вже є приклади успішного укладення правочинів (зокрема, договорів) за допомогою технології розподіленого реєстру, які мають назву смарт-контракти (smart contracts). Нині можна говорити, що це революційна технологія, хоча вона лише починає апробуватися, але, за свідченнями експертів, є досить перспективною.

**Метою статті** є аналіз особливостей правочину, особливо електронної комерції, у період розвитку цифрового середовища.

**Виклад основного матеріалу.** Правочин є одним із найбільш поширених юридичних фактів сфери приватного права, а також головною підставою виникнення згаданих вище цивільних регулятивних правовідносин. Це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків<sup>1</sup>. Як правова категорія, правочини характеризуються сукупністю ознак, що дають можливість відмежовувати їх від інших юридичних фактів; зокрема, правочин завжди є вольовим актом, є дією, спеціально спрямованою на досягнення певного правового результату, є дією суб'єктів цивільного (приватного) права, завжди є правомірною дією. Названі ознаки є загальними для всіх правочинів, а тому стосуються і правочинів, які укладаються в ІТ-сфері<sup>2</sup>.

Такі дво- та багатосторонні правочини (договори), як ІТ-договори надання послуг програмного забезпечення або його розроблення, ІТ-договори роботи із ФОП або програмістами, договори про юридичний супровід фрілансерів, договори про юридичний аудит ІТ-компаній, договори купівлі-продажу сайту, домену, бренду тощо, будь-які договори, укладені за участі інтернет-магазинів, договори про правове забезпечення діяльності інтернет-магазинів, концесійні договори, ліцензійні угоди, договори про сумісну діяльність у сфері ІТ-відносин, договори, об'єктом яких є права інтелектуальної власності, набули нині

<sup>1</sup> Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

<sup>2</sup> Давидова І.В. Загальна характеристика категорії «правочин» за чинним законодавством України. Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». 2014. № 6. URL: [www.pap.in.ua](http://www.pap.in.ua)

значного поширення<sup>3</sup>. Водночас усі вони мають відповідати загальним цивільно-правовим вимогам, які висуваються чинним законодавством до договорів, що зумовлено універсальністю категорії «договір» і придатністю її для використання в різноманітних сферах людського буття, зокрема і в ІТ-сфері.

«Традиційними» можна назвати правочини, правове регулювання яких закріплене в ЦК України, зокрема, чітко прописані умови дійсності, наслідки недійсності, існує стала судова практика з цього питання. Фактично це є усні та письмові правочини, другі з яких можуть бути завірені нотаріально та підлягати державній реєстрації. Здебільшого правочини укладаються письмово, що супроводжується підписами сторін а донедавна обов'язковим було й використання печаток (для юридичних осіб). Однак нещодавно ця вимога була вилучена з редакції ст. 207 ЦК України<sup>4</sup>. Це свідчить про прагнення законодавця спростити документообіг усіх суб'єктів господарювання та привести чинне національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів. Однак вважаємо, що це лише невеликий крок у цьому напрямі. Зокрема, у багатьох країнах світу вже давно використання печаток не є обов'язковою умовою посвідчення документів. За висновками експертів, альтернативою є застосування подвійного підпису, що зменшує ризики підробки, водночас забезпечує більш кваліфікований підхід до прийняття рішень<sup>5</sup>. Такий підхід є досить поширеним явищем у компаніях з іноземними інвестиціями, у банківському секторі.

Аналізуючи розвиток категорії правочину в контексті розвитку інформаційного суспільства, його інформатизації та адаптації до норм європейського права та законодавства, першим вагомим кроком на цьому шляху можемо вважати законодавче закріплення та практичне застосування інституту електронної комерції. Ринок електронної комерції в Україні фактично сформований давно, але не маючи спеціального правового регулювання, електронні правочини вчинялись, як правило, на основі публічної оферти, до якої приєднується інша сторона договору (правочину) частіше конклюдентними діями. Наприклад, продаж товарів, надання послуг за допомогою мережі відбувається і сьогодні саме так<sup>6</sup>.

Тривалий час законодавство України, яким регулювалось укладення договорів за допомогою засобів електронного зв'язку, перебувало в незадовільному стані. Зокрема, у 2003 році були прийняті закони України «Про електронні документи та електронний документообіг»<sup>7</sup> та «Про електронний цифровий підпис»<sup>8</sup>, які встановлювали занадто жорсткі вимоги до оформлення електронних документів, що ускладнювало електронний документообіг, а не полегшувало його. Також у Законі України «Про захист прав споживачів»<sup>9</sup> давалося визначення (і зараз ця норма також діє) договору, укладеного на відстані, під яким розуміється договір, укладений продавцем (виконавцем) зі споживачем за допомогою засобів дистанційного зв'язку (де останні – це телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі, зокрема Інтернет, які можуть використовуватися для укладення договорів на відстані). Водночас стрімкий розвиток інформаційних технологій, можливості глобальної мережі свідчили про необхідність розширення можливості укладення правочинів, що б враховувало інновації та zarazом регулювалося б законодавством у повному обсязі.

У 2015 році було прийнято Закон України «Про електронну комерцію»<sup>10</sup>, який було розроблено з метою гармонізації українського законодавства із законодавством Європейського Союзу – Директивою 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 1999 року про рамки Співтовариства для електронних цифрових підписів. Цей Закон закріпив такі поняття, як «електронна торгівля», «електронний правочин», «електронний договір» та інші й врегулював порядок укладення електронних договорів. Зокрема, під електронною торгівлею розуміється господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів

<sup>3</sup> Давидова І.В. Особливості підстав виникнення цивільних правовідносин в ІТ-сфері / Є.О. Харитонов, І.В. Давидова // ІТ-право: поняття та сутність: монографія. / За ред. О.І. Харитонової, Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2017. С. 170.

<sup>4</sup> Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами-підприємцями: Закон України від 23 березня 2017 р. (документ 1982-19). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1982-19>

<sup>5</sup> Барщук І. Застосування подвійного підпису документів захистить краще, ніж печатка. URL: <http://legalans.com/articles/publications/7873-zastosuvannya-podvynogo-pdpisu-dokumentv-zahistit-krasche-nzh-pechatka.html>

<sup>6</sup> ІТ-право: теорія та практика: навч. посібник; за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової. Одеса: Фенікс, 2017. 240 с.

<sup>7</sup> Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

<sup>8</sup> Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 р. № 852-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>

<sup>9</sup> Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

<sup>10</sup> Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-19>

із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем; під електронним правочином – дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем; під електронним договором – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі. Тому саме порядок вчинення електронних правочинів, їхні чинність і наслідки – основна мета правового регулювання в цій сфері, оскільки на практиці часто під час укладення правочину в електронній формі виникає питання про підписання договору сторонами належним чином.

Важливим також є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг»<sup>11</sup>, який спрощує процедуру укладення зовнішньоекономічних контрактів за допомогою засобів електронного зв'язку. Водночас низка питань, пов'язаних з укладенням і оформленням електронних правочинів, так і залишилась або зовсім не вирішеною, або вирішеною в досить суперечливий спосіб.

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку<sup>12</sup>, національне законодавство має відповідати основним положенням Директиви Європейського парламенту та Ради 2000/31/ЄС про деякі аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку (Директива про електронну комерцію). Використання електронних систем у підприємницькій діяльності призвело до виникнення та закріплення таких понять, як «електронна торгівля» («electronic trade»), «електронна комерція» («electronic commerce»), «електронний бізнес» («electronic business»). Проте законодавче забезпечення цих відносин поки що відстає від реальних темпів їхнього розвитку<sup>13</sup>.

Особливостями укладених правочинів у цифровій (електронній) площині є засоби ідентифікації як інструмента встановлення особи, яка їх вчиняє (можуть бути використані такі засоби ідентифікації: електронний підпис, електронний цифровий підпис, паспорт громадянина України у формі карти з безконтактним електронним носієм (та електронним цифровим підписом), Bank ID, підпис одноразовим ідентифікатором та аналог власноручного підпису) та форма їхнього вчинення, дотримання якої є однією із загальних вимог, необхідних для забезпечення його чинності.

Крім дво- та багатосторонніх договорів, до правочинів належать і односторонні правочини, під якими законодавець розуміє дію однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами; односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила, обов'язки для інших осіб він може створювати лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами (ч. 3 ст. 202 ЦК України)<sup>14</sup>.

У літературі виділяють основні та допоміжні односторонні правочини, де під допоміжними розуміють односторонні правочини, що викликають зміну або припинення існуючих правовідносин (наприклад, одностороннє розірвання договору повноважним на це контрагентом), а під основними – ті, через які правовідносини встановлюються (наприклад, заповіт)<sup>15</sup>.

Впровадження в повсякденне життя інформаційних технологій має наслідком виникнення на практиці таких важливих питань, як складання заповіту на продукти ІТ-відносин і його виконання, спадкування інтелектуальної власності на продукти ІТ, авторських прав на них тощо, поділ успадкованих прав на продукти ІТ між кількома спадкоємцями, перехід прав на продукти ІТ за спадковим договором тощо.

Одним із важливих кроків використання інформаційних технологій із метою забезпечення прозорості вчинення правочинів, де замовниками є суб'єкти в розумінні Закону України «Про публічні закупівлі», вважаємо впровадження в дію та активне використання системи електронних державних закупівель ProZorro (<https://prozorro.gov.ua/>), яка щороку допомагає заощадити значні бюджетні кошти.

<sup>11</sup> Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг: Закон України від 3 листопада 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1724-19>

<sup>12</sup> Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciju/00ukraine-euassociationagreementbody.pdf>

<sup>13</sup> Матвієнко О.С. Електронна комерція: поняття та законодавче закріплення в Україні. Правове регулювання економіки: зб. наук. пр. 2008. URL: [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc\\_gum/pre/2008/Matvienko.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pre/2008/Matvienko.pdf)

<sup>14</sup> Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

<sup>15</sup> Иоффе О.С. Обязательственное право. М.: Юрид. лит., 1975. 778 с.

Наступним кроком на шляху вдосконалення вчинення правочинів, використання сучасних технологій та останніх інформаційних розробок є використання технології блокчейн. Зокрема, розробники системи електронних держзакупівель ProZorro запропонували новий проект – децентралізовану електронну систему аукціонів держмайна e-Auction 3.0, яка, на відміну від ProZorro, має базуватися на технології blockchain. Презентацію цього проекту можна знайти на сайті <http://www.eauction.idf.solutions/>.

Перехідним етапом до впровадження такої технології можна назвати згадану вище і вже апробовану у вересні систему електронних торгів арештованим майном «СЕТАМ», де була використана технологія збереження й захисту даних «Blockchain» (зараз має назву «OpenMarket»).

Наступним кроком, на нашу думку, є вчинення «розумних» контрактів (які частіше позначаються терміном «смарт-контракти»), що мають ряд переваг, більшість із яких пов'язується саме з тим, що вони вчиняються за допомогою технології розподіленого реєстру.

Прихильники розвитку інноваційних технологій зазначають, що використання смарт-контрактів може значно змінити способи ведення бізнесу та виділяють досить широке коло напрямів їх використання в абсолютно різних сферах нашого життя<sup>16</sup>. Зокрема, сьогодні вже є успішно реалізовані пілотні проекти, які поєднали в собі використання в симбіозі блокчейну, смарт-контракту й Інтернету речей та підтвердили перспективність розвитку такого напрямку. Зокрема, це такі проекти, як поставка бавовни із США до Китаю<sup>17</sup>, поставки сиру та вершкового масла<sup>18</sup>. Також новітні технології випробовують і під час укладення договорів передачі права власності на нерухомість (2016 р. – блокчейн-стартап Coinify оголосив про успішний продаж житлової нерухомості за криптовалюту в Данії; серпень 2017 р. – у США відбулося укладення договору купівлі будинку за біткоїни; вересень 2017 р. – в Україні укладено договір із купівлі нерухомості (обміну) за криптовалюту з використанням смарт-контракту блокчейна Ethereum)<sup>19</sup>. І хоча такі правочини дехто оцінює досить скептично, смарт-контракти демонструють новий етап у розвитку автоматизації договірних відносин і можуть не лише укладатися, але й виконуватися без участі людини. Головна проблема, яку необхідно вирішити, – це юридичний аспект і можливість «співіснування» смарт-контрактів із класичними договорами (правочинами).

**Висновки.** Аналіз розвитку правочинів, їхнього вдосконалення та трансформації внаслідок розвитку інформаційних технологій дає можливість говорити про те, що досягнення сьогодення як забезпечення можливості в рамках правового поля вчиняти правочини в електронній формі, без укладення паперових договорів, присутності сторін під час його укладення тощо є лише «перехідним» етапом і дає підґрунтя для формування правочинів «нового типу» (так званих «розумних» контрактів, «смарт-контрактів»). Їх можна назвати «перспективними» правочинами, тобто такими, які можуть стати «звичайною справою» через десять-п'ятнадцять років.

## Анотація

Стаття присвячена аналізу особливостей правочину в період розвитку цифрового середовища, становлення інформаційного суспільства. Особлива увага приділена аналізу ролі електронної комерції (електронного правочину, зокрема) в розвитку та трансформації правочинів, які б відповідали потребам сьогодення. Проаналізовано нормативно-правову базу, яка забезпечує вдале функціонування електронної комерції. Визначено, що правочинами «нового типу» є смарт-контракти, які хоча поки що й не мають нормативного регулювання на території України, однак є майбутнім правочинів у сукупності із блокчейном та Інтернетом речей.

<sup>16</sup> Блокчейн в 2017 году: год умных контрактов. URL: <https://coinspot.io/favourites/blokchejn-v-2017-godu-god-umnyh-kontraktov/>

<sup>17</sup> Первая в мире крупная сельскохозяйственная сделка с использованием блокчейна завершена. Ошеломительный успех! URL: [https://altcoin.info/news/pervaja\\_v\\_mire\\_kрупnaja\\_selskohozjajstvennaja\\_sdelka\\_s\\_ispolzovaniem\\_blokchejna\\_zavershe-na\\_oshelomitelnyj\\_uspeh-2023.html](https://altcoin.info/news/pervaja_v_mire_kрупnaja_selskohozjajstvennaja_sdelka_s_ispolzovaniem_blokchejna_zavershe-na_oshelomitelnyj_uspeh-2023.html)

<sup>18</sup> Проведена первая в мире реальная торговая сделка по технологии blockchain. URL: <https://www.vedomosti.ru/finance/news/2016/09/08/656254-pervaya-blockchain>

<sup>19</sup> Вперше в Україні офіційно продали квартиру за криптовалюту. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/26/629501/>

## Summary

The article is dedicated to the analysis of features of the transaction during development of the digital environment, formation of information society. Special attention is paid to the analysis of a role of electronic commerce (and the electronic transaction, in particular) in development and transformation of the transactions corresponding to present time necessities. The legal framework which provides the successful functioning of e-commerce has been analyzed. It is defined that the “new type” deals are smart contracts, which, although do not have regulation in Ukraine, however, are the future of transactions together with the blockchain and the Internet of things.

## Використана література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/00ukraine-euassociationagreementbody.pdf>
3. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 р. № 852-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
5. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-19>
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг: Закон України від 3 листопада 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1724-19>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами-підприємцями: Закон України від 23 березня 2017 р. (документ 1982-19). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1982-19>
9. Барщук І. Застосування подвійного підпису документів захистить краще, ніж печатка. URL: <http://legalans.com/articles/publications/7873-zastosuvannya-podvynogo-pdpisu-dokumentv-zahistit-krasche-nzh-pechatka.html>
10. Блокчейн в 2017 году: год умных контрактов. URL: <https://coinspot.io/favourites/blokchejn-v-2017-godu-god-umnyh-kontraktov/>
11. Вперше в Україні офіційно продали квартиру за криптовалютою. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/26/629501/>
12. Давидова І.В. Загальна характеристика категорії «правочин» за чинним законодавством України. Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». 2014. № 6. URL: <https://www.pap.in.ua>
13. Давидова І.В. Особливості підстав виникнення цивільних правовідносин в ІТ-сфері / Є.О. Харитонов, І.В. Давидова // ІТ-право: поняття та сутність: монографія / За ред. О.І. Харитонові, Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2017. С. 161–184.
14. Иоффе О.С. Обязательственное право. М.: Юрид. лит., 1975. 880 с.
15. ІТ-право: теорія та практика: навч. посібник / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонові. Одеса: Фенікс, 2017. 472 с.
16. Матвієнко О.С. Електронна комерція: поняття та законодавче закріплення в Україні. Правове регулювання економіки: зб. наук. пр. 2008. URL: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc\\_gum/pre/2008/Matvienko.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pre/2008/Matvienko.pdf)
17. Первая в мире крупная сельскохозяйственная сделка с использованием блокчейна завершена. Ошеломительный успех! URL: [https://altcoin.info/news/pervaya\\_v\\_mire\\_krupnaja\\_selskohozjajstvennaja\\_sdelka\\_s\\_ispolzovaniem\\_blokchejna\\_zavershena\\_oshelomitelnyj\\_uspeh-2023.html](https://altcoin.info/news/pervaya_v_mire_krupnaja_selskohozjajstvennaja_sdelka_s_ispolzovaniem_blokchejna_zavershena_oshelomitelnyj_uspeh-2023.html)
18. Проведена первая в мире реальная торговая сделка по технологии blockchain. URL: <https://www.vedomosti.ru/finance/news/2016/09/08/656254-pervaya-blockchain>

**Iryna Davydova,**

*PhD (law), Associate Professor of the Department of Civil Law,  
National University "Odessa Law Academy"*